

*Lib. I. de
Nat. Deo-
rum.

b

refellendi causa, tamquam Academicus, Ana-
ximeni Cicero * objecerit, b formam & pul-
chritudinem Deum habere oportere, quasi cor-
poream speciem cogitans, quia ille corporeum
Deum esse dixerat, aër enim corpus est; an
ipse sentiebat esse formam, & pulchritudinem
incorpoream veritati, qua ipse animus infor-
matur, & per quam omnia sapientis facta pul-
chra esse judicamus, ut non tantum refellendi
gratia, sed etiam verissimè dixerit, quod
Deum pulcherrima specie deceat esse, quia
nihil est pulchrius ipsa intelligibili atque in-
commutabili veritate? Quod autem ait ille, gigni
aërem, quem tamen Deum esse censebat,
nullo modo movet hunc virum, qui intelligit
non sicut aër gignitur, id est, aliqua causa ut
sit efficitur, cum omnino Deus non sit, ita
genitum esse Verbum Dei, Deum apud Deum,
sed longè alio modo, quem nemo, nisi c cui
ipse Deus inspiravit, intelligit. Illum autem
etiam in ipsis corporalibus desipere quis non
videat, cum aërem gigni dicat, & Deum ve-
lit; eum autem à quo aër gignitur, non enim
à nullo gigni potest, non dicat Deum? Cùm
autem dicitur aër esse semper in motu, nequa-
quam conturbabit hominem, ut propterea il-
lum Deum putet, qui novit omnis corporis
motum inferiorem esse, quam est motus ani-
mi; motum autem animi longè pigriorem,
quam

b Verba Ciceronis, quæ hic versantur, isthæc sunt:
Post Anaximenes aëra Deum statuit, eum gigni, esse-
que immensum & infinitum, & semper in motu: quasi
aut aër sine ulla forma Deum esse possit, cum præser-
tim Deum non modò aliqua, sed pulcherrima specie esse
deceat; aut non omne quod ortum sit, mortalitas conse-
quatur.

c MSS. Vaticani duo, nisi Deus & cui ipse inspiravit.

quam est motus summæ atque incommutabilis
Sapientia.

24. Item Anaxagoras, sive quilibet, si
mentem dicit ipsam veritatem atque sapien-
tiam, quid mihi est de verbo cum homine
contendere? Manifestum est enim omnium
rerum descriptionem & modum ab illa fieri,
eamque non incongruè dici infinitam, non
per spatia locorum, sed per potentiam, quæ
cogitatione humana comprehendi non potest;
neque quod informe aliquid sit ipsa sapientia,
hoc enim corporum est, ut quæcumque infi-
nita fuerint, sint & informia. Cicero autem
studio refellendi, quantum videtur, propter
adversarios corporaliter sentientes negat infini-
to aliquid jungi posse, quia ex ea parte qua
quidquam adjungitur, necesse esse in corpo-
ribus aliquem finem. Ideò ait, non eum *vidis-
se, neque motum sensui junctum & conti-
nentem*, id est, continua copulatione adhæ-
rentem, *infinito*, id est, infinitæ rei, *ullum
esse posse*, quasi de corporibus ageret, qui-
bus nihil jungi, nisi per fines locorum po-
test. Sic autem addidit: *neque sensum omnino,
quo non tota natura pulsa sentiret*; quasi
ille dixisset mentem illam ordinatricem, &
moderatricem rerum omnium habere sensum,
qualem habet anima per corpus. Nam mani-
festum est totam sentire animam, cum per
corpus aliquid sentit. Nam totam utique non
latet, quidquid illud est quod sentitur. Ad
hoc autem dixit totam naturam sentire, ut illi
quasi auferret, quod ait, mentem infinitam.
Quomodo enim tota sentit, si infinita est?
Sensus enim corporis ab aliquo loco incipit,
nec percurrit totum, nisi ad cuius finem per-
venerit; quod in infinito dici non potest. Sed
ne-

Anaxago-
ræ senten-
tia.

Lib. I. de
Nat. Deo-
rum.

neque ille de sensu corporis aliquid dixerat. Et aliter dicitur totum, quod incorporeum est, quia sine finibus locorum intelligitur, ut & totum & infinitum dici possit: totum, propter integritatem; infinitum, quia locorum finibus non ambitur.

Cicero *ibid.*

25. Deinde, inquit, si mentem ipsam quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid interius ex quo illud animal nominetur; ut mens ista quasi corpus sit, & habeat intus animam unde animal appelletur. Vide quemadmodum corporali consuetudine loquitur, quomodo solent videri animalia, propter sensum crassum, ut opinor, eorum, contra quos disserit: & tamen dixit rem, quæ illos, si evigilare possent, satis admoneret, omne quod sicut corpus vivum animo occurrat, magis animam habere & esse animal, quam animam esse cogitari oportere. Hoc est enim quod ait: erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. Sed adjungit: quid autem interius mente? Non ergo potest mens habere interiorem animam ut sit animal; quia ipsa est interior. Ergo corpus habeat extrinsecus, cui sit interior, ut si animal. Hoc est enim quod ait: cingitur igitur corpore externo: quasi Anaxagoras dixerit, nisi animalis alicujus esset, mentem esse non posse. Sic mentem ipsam summam sapientiam esse sentiebat, quæ nullius quasi animantis propria est, quia omnibus animis se frui valentibus veritas communiter præsto est. Et ideo vide quam urbanè concludat: Quod quoniam non placet, inquit, hoc est, non placet Anaxagoræ, ut illa mens, quam dicit Deum, cingatur corpore externo, quo animal esse possit, aperta simplexque mens nulla re adjuncta qua sentire

pos-

possit, id est, nullo corpore adjuncto per quod sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ vim, & notionem videtur.

26. Nihil verius quam fugere hoc vim, & notionem intelligentiæ Stoicorum & Epicureorum, qui nisi corporalia cogitare non possunt. Quod autem ait, nostræ, humanæ intelligi voluit: & bene non ait, fugit, sed fugere videtur. Hoc enim illis videtur, neminem hoc posse intelligere, & ideo nihil tale esse arbitrantur: sed quorundam intelligentiam, quantum homini datum est, non fugit esse apertam simplicemque sapientiam atque veritatem, quæ nullius animantis sit propria, sed qua communiter omnis, quæ id potest anima, sapiens & verax efficitur. Quam si sensit esse Anaxagoras, eamque Deum esse vidit, mentemque appellavit, non solum nomen Anaxagoræ, quod propter litteratam vetustatem omnes, ut militariter loquar, a litterionibus libenter sufflant, nos doctos & sapientes non facit, sed ne ipsa quidem ejus cognitio, qua id verum esse cognovit. Non enim mihi propterea veritas cara esse debet, quia non latuit Anaxagoram, sed quia veritas est, etiamsi nullus eam cognovisset illorum.

27. Si igitur nec ejus hominis, qui verum forsitan vidit, cognitio nos inflare debet, ut ea quasi docti esse videamur; sed nec ipsius veri solida res, qua verè docti esse possumus; quanto minus eorum hominum, qui fal-

a Editi, *litteriores*; MSS. quatuor, *litterationes*. Alii plures & melloris notæ codices habent, *litteriones*: quo nomine Grammaticos contentim appellat Augustinus in lib. I. cont. Adversarium Legis c. 24.

b Abest particula, *nec*, à duodecim MSS. & ab editis Bad. Am. & Er.

falsa senserunt, nomina & dogmata nostram possunt adjuvare doctrinam, & latentia cognita facere? Cùm si homines simus, magis nos contristari deceat tot & tam nobilitatorum hominum erroribus, si eos audire contigerit, quàm hæc propterea studiosè quærere, ut inter eos, qui illa nesciunt, jactatione inanissima ventilemur. Quantò enim meliùs ne audissem quidem nomen Democriti, quàm cùm dolore cogitarem, nescio quem suis temporibus magnum putatum, qui deos esse arbitraretur imagines, quæ de solidis corporibus fluerent, solidæque ipsæ non essent, easque hæc atque hæc motu proprio circumeundo atque illabendo in animos hominum facere ut vis divina cogitetur; cùm profectò illud corpus, unde imago flueret, quantò solidius est, tantò præstantius quoque esse judicetur? Ideoque fluctuavit ejus, sicut isti dicunt, nutavitque sententia, ut aliquando naturam quamdam, de qua fluerent imagines, Deum esse diceret, qui tamen cogitari non posset, nisi per eas imagines quas fundit ac emittit, id est, quæ de illa natura, quam nescio, quam corpoream & sempiternam, ac etiam per hoc divinam putat, quasi vaporis e similitudine continua velut emanatione ferrentur, & venirent atque intrarent in animos nostros, ut deum vel deos cogitare possemus. Nullam enim aliam causam cujuslibet cogitationis nostræ opinantur isti, nisi cùm ab his corporibus, quæ cogitamus, veniunt atque intrant imagines in animos nostros: quasi non multa ac propè innumerabilia cogitentur incorporaliter atque intelligibiliter ab eis, qui talia cogitare noverunt, si-

Democriti
de Deo sen-
tentia.

c MSS. duodecim, vaporis similitudinem.

ent ipsa sapientia, & veritas. Quam si isti non cogitant, miror quomodò de illa utcumque disputent: si autem cogitant, vellem mihi dicerent, vel de quo corpore, vel qualis in eorum animos veniat imago veritatis.

28. Quamquam Democritus etiam hoc distare in naturalibus quæstionibus ab Epicuro dicitur, quod iste sentit inesse concursioni atomorum vim quamdam animaleam & spirabilem; qua vi eum credo & imagines ipsas divinitate præditas dicere, non omnes omnium rerum, sed deorum, & principia mentis esse universis, quibus divinitatem tribuit, & animantes imagines, quæ vel prodesse nobis soleant vel nocere. Epicurus verò neque aliquid in principis rerum ponit præter atomos, id est, corpuscula quædam tam minuta, ut jam dividi nequeant, neque sentiri, aut visu, aut tactu possint: quorum corpusculorum concursu fortuito, & mundos innumerabiles, & animantia, & ipsas animas fieri dicit, & deos quos humana forma non in aliquo mundo, sed extra mundos, atque inter mundos constituit; & non vult omninò aliquid præter corpora cogitare: quæ tamen ut cogitet, imagines dicit ab ipsis rebus, quas atomis formari putat, defluere, atque in animum introire subtiliores quàm sunt illæ imagines, quæ ad oculos veniunt. Nam & videndi causam hanc esse dicit, ingentes quasdam imagines, ita ut universum mundum complectantur extrinsecus. Intelligis autem jam, ut arbitror, quas isti opinentur imagines.

29. Miror non admonuisse Democritum vel hoc ipso falsa esse quæ dicit, quia veni-

a Editi, spiritalem. At MSS. plerique, spirabilem.

nientes tam magnæ imagines in tam brevem animum nostrum, si corporeus, ut illi volunt, tam parvo corpore includitur, totæ illum tangere non possunt. A magno enim corpore cum parvum corpus adtingitur, à toto simul adtingi nullo pacto potest: quomodò igitur totæ simul cogitantur, si in tantum cogitantur, in quantum venientes atque intrantes animum adtingunt, quæ nec totæ intrare possunt per tam parvum corpus, nec totæ tam parvum animum adtingere? Memento me secundum illos hæc dicere: non enim ego talem animum sentio: aut si incorporeum Democritus animum existimat, Epicurus quidem solus ista ratione urgeri potest: sed etiam ille quare non vidit, non opus esse, nec fieri posse, ut incorporeus animus adventu atque contactu corporearum imaginum ^a cogitet? De visu certè oculorum, ambo pariter redarguuntur: tam enim breves oculos tam grandia imaginum corpora tota adtingere nullo modo possunt.

30. Cum autem quæritur ab eis, quare una imago videatur corporis alicujus, à quo innumerabiliter imagines fluunt? respondent, eo ipso quo frequenter fluunt & transeunt imagines, quasi quadam earum constipatione & densitate fieri, ut ex multis una videatur. Quam vanitatem Cicero ita refellit, ut eo ipso neget æternum deum eorum posse cogitari, quo innumerabiliter fluentibus & labentibus imaginibus cogitatur. Et quoniam innumerabilitate atomorum suppeditante, dicunt fieri formas deorum sempiternas, cum ita discedant quædam corpuscula de divino corpore ut alia succedant, & dissolvi illam naturam eadem

^a Lov. cogitetur. Sed melius editi alii & MSS. cogitet.

dem successione non sinant: *omnia ergo*, inquit, *æterna essent*, quia nulli deest ista innumerabilitas atomorum, quæ perpetuas ruinas subinde suppleat. Deinde quomodò non vereatur iste deus ne intereat, *cum sine ulla intermissione pulsetur, agiteturque atomorum incursione sempiterna?* Pulsari enim dicit illud corpus, quod irruentibus atomis feriatur, & agitari, quod penetretur: deinde *cum ex ipso imagines*, de quibus jam satis dictum est, *semper affluant*, quomodò potest de immortalitate confidere?

31. In quibus omnibus deliramentis hæc opinantium, illud præcipuè dolendum est, quod non sufficit ea narrari, ut nulla cujusquam disputatione adversante respuantur: sed acutissimorum hominum ingenia id etiam negotium susceperunt, ut copiose ista refellerent, quæ statim dicta etiam à tardissimis derideri abjicique debuerunt. Si enim concesseris esse atomos, si concesseris etiam concursu fortuito seipsas pellere & agitare; num & illud eis fas est concedere, ut inter se atomi fortuito concurrentes, rem aliquam ita conficiant, ut eam forma ^a modificent, figura determinent, æqualitate poliant, colore illustrent, anima vegetent? Quæ omnia nullo modo nisi arte divinæ providentiæ fieri videt, quisquis magis mente quàm oculis amat videre, idque ab eo expetit à quo factus est. Nam nec ipsas atomos esse ullo modo concedendum est, quod, ommissa subtilitate, quæ de divisione corporum à doctis traditur, vide quàm facile secundum ipsorum opinionem posit ostendi. Certè enim ipsi dicunt omnia quæ

sint

^a Sic Bad. Am. Er. & MSS. At. Lov. habent; *adificent*.

sint naturæ, nihil esse aliud quàm corpora & inane, quæque his accidunt; quod credo motum & pulsum dicere, & consequentes formas. Dicant ergo, in quo genere ponant imagines, quas de corporibus solidioribus affluere putant, ipsas minimè solidas, ita ut tactu nisi oculorum cum videmus, & animi cum cogitamus, sentiri non possint, si & ipsa corpora sunt? Nam ita censent, ut exire à corpore & venire ad oculos, vel ad animum possint, quem nihilominus dicunt esse corporeum. Quæro, utrùm etiam ab ipsis atomis affluant imagines? Si afflunt, quomodo jam sunt atomi, à quibus aliqua corpora separantur? Si non affluunt, aut potest aliquid sine imaginibus cogitari, quod vehementer nolunt; aut unde norunt atomos, quas nec cogitare potuerunt? Sed jam pudet me ista refellere, cum eos non pudeat ista sentire. Cum verò ausi sint etiam defendere, non jam eorum, sed ipsius generis humani me pudet, cujus aures hæc ferre potuerunt.

CAPUT V.

32. CUM igitur tanta sit cæcitas mentium per illuviem peccatorum amoremque carnis, ut etiam ista sententiarum portenta otia doctorum contere disputatione potuerint, dubitabis tu, Dioscore, vel quisquam vigilanti ingenio præditus, ullo modo ad sequendam veritatem meliùs consuli potuisse generi humano, quàm ut homo ab ipsa veritate susceptus ineffabiliter atque mirabiliter, & ipsius in terris personam gerens, recta præcipiendo, & divina faciendo, salubriter credi persuaderet, quod nondum prudenter posset intelligi? Hujus nos gloriæ servimus, huic te immobiliter atque constanter credere hortamur, per quem factum est, ut non pauci, sed populi etiam, qui

Intelligentia fidem sequitur.

qui non possunt ista dijudicare ratione, fide credant, donec salutaribus præceptis adminiculati evadant ab his perplexitatibus in auras purissimæ atque sincerissimæ veritatis. Cujus auctoritati tantò devotius obtemperari oportet, quantò videmus nullum jam errorem se audere extollere ad congregandas sibi turbas imperitorum, qui non christiani nominis velamenta conquirat; eos autem solos * ex veteribus præter christianum nomen in conventiunculis suis aliquanto frequentius perdurare, qui Scripturas eas tenent, per quas annunciatum esse ipsum Dominum Jesum Christum, se intelligere & videre dissimulant. Porro illi, qui cum in unitate atque communionem catholicam non sint, christiano tamen nomine gloriantur, coguntur adversari credentibus, & audent imperitos quasi ratione traducere; quando maxime CUM ISTA MEDICINA Dominus venerit, ut fidem populis imperaret. Sed hoc facere coguntur, ut dixi, quia jacere se abjectissimè sentiunt, si eorum auctoritas cum auctoritate catholica conferatur. Conantur ergo auctoritatem stabilissimam fundatissimæ Ecclesiæ quasi rationis nomine & pollicitatione superare. Omnium enim hæreticorum quasi regularis est ista temeritas. Sed ille FIDEI IMPERATOR clementissimus, & per conventus celeberrimos populorum atque gentium, sedesque ipsas Apostolorum, arce auctoritatis munivit Ecclesiam, & per pauciores piè doctos & verè spirituales viros copiosissimi

* Judæos.

Tom. I.

G

mis

c MSS. Vaticani quatuor, alique è nostris duodecim habent, fide irrideant; non ineptè, si referas ad philosophorum placita superius explicata. Sed etiam apta est lectio Lov. & allarum editionum, fide credant, scilicet id referendo ad ea, que Christus præcepit & fecit.

mis apparatus etiam invictissimæ rationis armavit. Verum illa rectissima disciplina est, in arcem fidei quàm maximè recipi infirmos, ut pro eis jam tutissimè positus, fortissima ratione pugnetur.

33. Platonici verò, qui falsorum philosophorum erroribus illo tempore circumlitrantibus, non habentes divinam personam qua imperarent fidem, sententiam suam tegere quærendam, quàm polluendam proferre maluerunt, cum jam Christi nomen terrenis regnis admirantibus perturbatisque crebresceret, emergere coeperant, ad proferendum atque aperiendum quid Plato sensisset. Tunc Plotini schola Romæ floruit, habuitque condiscipulos multos acutissimos & solertissimos viros. Sed aliqui eorum magicarum artium curiositate depravati sunt, aliqui Dominum Jesum Christum ipsius veritatis atque sapientiæ incommutabilis, quam conabantur adtingere, cognoscentes gestare personam, in ejus militiam transierunt. Itaque totum culmen auctoritatis lumenque rationis in illo uno salutari nomine atque in una ejus Ecclesia, recreando atque reformando humano generi constitutum est.

34. Hæc me tibi diutissimè in hac epistola locutum, etsi alia fortè tu malles, omninò non poenitet. Probabis enim hæc magis, quantò magis in veritate proficies; & tunc probabis consilium meum, quod nunc utilitati studiorum tuorum minùs obsecutum putas. Quamquam etiam illis ipsis quæstionibus tuis, non solùm quibusdam in hac epistola, sed etiam ceteris penè omnibus in ipsis membranis, in quibus eas misisti, ut potui, breviter annotando responderim. In quibus si me parum, aut aliud quàm volebas egisse arbitraris, non rec-

rectè cogitas, mi Dioscore, à quo nunc ista quæsieris. Oratoris autem librorumque de oratore omnes quæstiones pratermisi. Nescio quis enim nugator mihi esse visus sum, si eas exponendas persequerer. Nam de ceteris possem etiam decenter interrogari, si mihi quisquam res ipsas, non de libris Ciceronis, sed per seipsas tractandas dissolvendasque proferret. In illis autem res ipsæ nunc nostræ professioni minus congruunt. Hæc autem omnia non facerem, nisi me post ægritudinem, in qua eram cum homo tuus venisset, aliquantum ab Hippono removissem. Quibus item diebus perturbatione valetudinis febribusque repetitus sum. Inde factum est ut tardius, quàm possent, tibi hæc mitterentur. Quæ quomodò acceperis, rescripta flagito.

ADMONITIO

IN SEQUENTEM LIBRUM DE MAGISTRO.

OPUSCULI sequentis aetatem prodit ipse ejus auctor in lib. 9. Confess. c. 6. ubi prænotato quòd annorum ferme quindecim erat Adeodatus, quando ipsi sociisque Mediolanum baptismi percipiendi causa pergentibus comes adjunctus est, testatur subinde hunc dialogum cum illo tum habitum fuisse, cum esset in annis sedecim, id est, anno secundo ab ipsorum baptismo, quo certè